

ПРАВОСЛАВНО МОНАШТВО

С благословом Његове светости Патријарха српског Господина Иринеја и
Његовог преосвештенства Епископа нишког Господина Арсенија

ПРОГРАМСКИ ОДБОР КОНФЕРЕНЦИЈЕ

Проф. др Бранко Горгиев
Доц. др Кристина Митић
Др Ивица Живковић
Доц. др Марија Копривица
Проф. др Слађана Ристић Горгиев
Мср Јована Бојовић
Јелена Стошић
Горан Стојановић
Проф. др Драгиша Бојовић (председник)

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР ЗБОРНИКА

Доц. др Кристина Митић
Доц. др Марија Копривица
Др Драгана Јањић
Проф. др Синиша Мишић
Проф. др Драгиша Бојовић (главни уредник)

ПРАВОСЛАВНО МОНАШТВО

Тематски зборник посвећен архимандриту Дионисију (Пантелићу),
духовнику манастира Светог Стефана у Липовцу, поводом седам
деценија његове монашке службе

Центар за црквене студије
Ниш, 2019.

Ружица Левушкина

Институт за српски језик САНУ, Београд

Међународни центар за православне студије, Ниш – Србија

e-mail: ruzica.bajic@isj.sanu.ac.rs

ПРЕПОДОБНОМУЧЕНИЦА ЈЕЛИСАВЕТА ФЈОДОРОВНА И ЊЕНА ОБИТЕЉ МИЛОСРЂА *

Анстракт: У раду се излаже животопис преподобномученице Јелисавете Фјодоровне. По мајци Енглескиња, по оцу Немица, она је била удама за руског кнеза Сергеја Александровича Романова. Након седам година брачног живота, из лутеранства прелази у православље. Нарочито је важна њена улога у оснивању посебне врсте манастирско-добротворне заједнице – Обитељи милосрђа. Појава овакве врсте заједнице представља новину у Православној цркви. Руска православна црква благословила је постојање Марто-Маријинске обитељи коју је преподобномученица Јелисавета основала и живот по разрађеном Уставу у њој. Описује се устројство и живот Обитељи, као и плодови које је у Православној цркви донео како овај манастир, тако и сама преподобномученица Јелисавета Фјодоровна.

Кључне речи: преподобномученица Јелисавета Фјодоровна, Православна црква, монаштво, добротворни рад, Обитељ милосрђа.

Увод

Личност и живот велике кнегиње Јелисавете Фјодоровне¹ Романове били су инспиративни за многе. До сада је о њој на руском језику написана и објављена 101 књига.² И поред тога, интересовање и инспирација не јењавају, о чему сведоче и ови редови. На српском језику бележимо само једну књигу у потпуности посвећену Светој Јелисавети,

*Рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

1 Пошто је по оцу била Немица и није имала очество (патроним), она је, као и друге руске кнегиње породице Романових које су долазиле из других држава – добила очество по Фјодоровској икони Мајке Божије која се у овој царској породици веома поштовала.

2 Ову информацију добили смо у књижари Марто-Маријинске обитељи (манастира) у Москви, где смо и упућени на тренутно најрелевантнију литературу за писање овога рада. Помоћ у прикупљању литературе пружена нам је и у манастиру посвећеном преподобномученици Јелисавети који се налази надомак Минска. О оба ова манастира в. даље у тексту.

досад објављену у четири издања.³ Велики број података о њој и њеној обитељи постоји и у издању *Образа светачког*, књизи о Царским мученицима⁴. Вероватно да су за просечног српског читаоца ова издања довољна, али у зборнику о православном монаштву овој преподобномученици неизоставно припада посебно место као утемељивачици новог вида општежитељног подвижничког живота у Православној цркви. Зборник излази приближно на стогодишњицу мученичког страдања велике кнегиње Јелисавете (1918), као и на тачно 110 година од оснивања њене Марто-Маријинске обитељи у Москви (1909). Покушаћемо отуда у овом раду да представимо главне моменте из живота преподобномученице Јелисавете, а нарочито стварање Марто-Маријинске обитељи милосрђа и живот у њој.

Одрастање и васпитање

Света Јелисавета⁵ била је, по мајци, унука енглеске краљице Викторије и краља Алберта. По имену њене баке назива се читав период њене владавине (викторијанско доба), а понекад се сусреће и термин „викторијанско” васпитање. И заиста, елементе овог васпитања осетила је на себи у потпуности и млада Јелисавета, од детињства звана Ела. Њена мајка Алиса је задатак васпитања видела у томе да дете израсте

у благородног човека у пуном смислу речи, који се не хвалише својим пореклом, [дете] које је скромно, несебично, увек спремно да помогне; са оним особинама које се на првом месту развијају код енглеских метода васпитања: свест о својим обавезама, поштење, правдољубље, дубоко поштовање Бога и закона.⁶

3 Четврто издање: Младен Станковић (преводац и приређивач), *Света мученица велика кнегиња Јелисавета*, Београд 2014.

4 Једно од издања: Владимир Димитријевић (прир.), *Љубав је јача од смрти. Свети цар Николај II, Света царица Александра, Света кнегиња Јелисавета и Мученици дома Романових. Житија, поуке, страдања и чуда*. Београд, 2006. О преподобномученици Јелисавети на стр. 349–469.

5 Њено пуно име гласило је Јелисавета Александра Лујза Алиса. Ово је у складу с традицијом, јер је свако од датих јој имена претходно носио и неко од старије родбине или предака. Према неким изворима, име Јелисавета било јој је дато по римокатоличкој светој, Јелисавети (Елизавети) Тириншкој (Тјурингенској), која је била из истог рода, а живела је почетком XIII века. Та далека преткиња Свете Јелисавете такође је свој живот после смрти мужа била посветила помагању сиромашнима и болеснима, те многи истичу да су ове две Јелисавете имале веома сличан животни пут.

6 Видети: Вяткин В. В, *Христовој Цркви цвет благоуханный: жизнеописание преподобномученицы Вел. Княгини Елисаветы Федоровны : с прил. акафиста*, Москва 2001, 30–31.

На другом месту⁷ ово васпитање описује се на следећи начин:

Уздужаност, самоконтрола, достојанство и поредак били су овде главни, а допуњавали су се одсуством излишног миловања, строгим дневним распоредом, спортским тренинзима и радним навикама. Искрено вољено дете није смело да себе сматра центром света, нити је могло да рачуна да ће му све бити дозвољено.

Иако се у данашње време оваква строгост већином не препоручује, уз навођење мноштва аргумената, живот хесен-дармштатске принцезе Еле је потврда да су плодови оваквог васпитања бројни и нимало горки, већ напротив.

Рођена 1864. године, Јелисавета-Ела била је друго од седморо деце у породици. Њена осам година млађа сестра Аликс касније је постала руска царица Александра Фјодоровна Романова, жена Светог цара Николаја II Романова. Млађи брат Фридрих страдао је несрећним случајем, а трогодишња сестра Марија преминула је од заразне болести. Од исте болести скончала је и мајка Алиса кад јој је било свега 35 година, тако да је са 14 година Ела остала без мајке. Цео живот много је волела своју примарну породицу, поред Аликс и сестре Викторију и Ирону, брата Ернеста и оца Лудвига, надвојводу хесен-дармштатског. Са свима се редовно дописивала, а млађој деци је у неким стварима била заменила мајку. Увек је била у активном контакту и са својом баком, енглеском краљицом Викторијом и редовно ју је посећивала.

Викторијанско васпитање подразумевало је и пружање свеобухватног образовања деци, а нарочито се у њима развијао уметнички дух. Ела је научила да слика и волела је то да ради кад год је било прилике, током целог живота. Свирала је клавир, познавала добро класичну музику и споразумевала се течно на трима језицима (немачком, енглеском и француском; руски је научила касније). Што је врло важно, сва деца у њеној породици морала су да науче да обављају свакодневне кућне послове: ложење ватре, рад у врту, ручни рад и др. Свакодневно су устајали у 6 сати и у одређено време дана одлазили су у шетњу, независно од временских прилика. Најважније од свега било је то што су деца од малих ногу била научена да чине добра дела. Елин брат Ернест-Лудвиг је писао:

Сваке суботе ујутру морали смо да носимо букете цвећа у болницу на Мауерштрасе и, ставивши цвеће у вазе, да га поклањамо разним пацијентима. На тај начин смо [...] постајали пријатељи многих пацијената и сигурно смо се учили да волимо друге. Овде није било

⁷ Видети: Дмитрий Гришин, *Елизавета Федоровна*. Москва 2018, 127.

узрасних ограничења: чак су и најмлађи од нас били дужни да иду у болницу.⁸

Све ово, као што ће се касније видети, полако је припремало будућу кнегињу и помагало јој на њеном даљем животном путу.

Брачни живот

Муж преподобномученице Јелисавете, Сергеј Александрович Романов, рођен 1857. године, био је син цара Александра II, брат цара Александра III и стриц Светог цара Николаја II. Елиној породици био је познат још као мали дечак, пошто је његова мајка, Марија Александровна, такође потицала из те породице и редовно ју је посећивала. Постоји предање да је Елина мајка Алиса, док је носила Јелисавету, у последњим месецима трудноће дала малом Сергеју да послуша како куца бебино срце. Ако је ова дирљива прича истинита, Велики кнез се на овако необичан начин „упознао“[...] са својом будућом женом још пре њеног рођења.⁹

Познанство и сусрети од раног детињства допринели су да Ела брзо пристане на брак управо са руским кнезом, иако је била надалеко призната лепотица и имала и друге просце. Овако се описује њен улазак у Русију пред венчање:

Дочекивали су је како је тада могла дочекати само Русија. Младожења, велики кнез Сергеј Александрович, знајући колико она воли цвеће, украсио је све вагоне мирисним цвећем изразито беле боје. На свакој станици воз је дочекивала маса народа на челу са духовницима и представницима власти. Сви су били усхићени од њене лепоте, грациозности и предивног осмеха.¹⁰

Венчали су се на празник Свих светих, у јуну 1884. године, у великом храму Зимског дворца у Петербургу. Од невесте се није тражило да прими православље, тако да је обред венчања у једној од сала дворца потом обавио и лутерански свештеник. Започет је брачни живот који је потрајао 21 годину. Брачни пар је највише волео да борави на свом имању Илијинское уз реку Москву, недалеко од Москве. Ту су боравили лети, а зими најпре у Петербургу, а потом, највећи део брачног живота – у Москви, где је Сергеј обављао посао московског генерал-губернатора. Јелисавета се од мужа није одвајала, што се види из многих њених писама

8 Цит. према: Коршунова Т. В., Понкратова Е. Н., Трофимова О. С. (сост.), *Писма преподобномученицы Елизаветы Федоровны*, Москва 2011, 8 (у фусноти).

9 Видети: Дмитрий Гришин, нав. дело, 19.

10 Любовь Миллер, *Преподобномученица Великая княгиня Елизавета*. Киев 2006, 15–16.

у којима пише да не може да га остави. Из писама се види и то да су у браку били веома срећни.

Своју децу нису имали¹¹, али су васпитавали децу Сергејевог брата, Марију и Димитрија, пошто је овима мајка била умрла на порођају, а отац, кнез Павле Александрович, морао је да напусти Русију зато што је неко време после смрти супруге био ступио у морганатски брак.

Много тога је у браку протичало онако како су то налагале обавезе и кнежевски етикет, али је довољно времена било и за (обично заједничко) читање, учење руског језика, примање гостију и дружење с њима, као и путовања, међу којима и много поклоничких. Пошто је увек пратила мужа, кнегиња Јелисавета имала је прилику да га види како се усрдно моли на многим светим местима која су обилазили. И иначе је Сергеј Александрович од малена био дубоко побожан, редовно је ишао на богослужења и познавао веома добро како догматику, тако и историју Цркве.

Брак Сергеја Александровича и Јелисавете Фјодоровне био је образац правог хришћанског, срећног брака, нарочито од када је, после седам година, она прешла у православље. Од тада су могли заједно да се причешћују и моле у пуноћи на богослужењима и код куће, да још више дају за храмове и црквено благољепије. Од самог почетка брачног живота и до његовог краја много су помагали сиромашнима и чинили разне потребне кораке како би се квалитет живота ових људи побољшао¹².

Брак се завршио трагичном смрћу супруга, фебруара 1905. године. Револуционари су му претили дуго пре тог догађаја, те се Јелисавета трудила да увек буде с њим да га не би убили. Али, нису избегли тај немил догађај. Велика кнегиња је сама купила остатке свога супруга којег је толико волела. Сахрањен је у Чудовом манастиру¹³, крај моштију

11 У неким изворима (нпр. Копяткевич Татьяна, *Святая великая княгиня Елизавета*, Москва 2016) наводи се да су супружници живели девствено (тако је и у поменутом српском издању). Међутим, у већини других извора не наилази се на овај податак.

12 „Обраћање пажње на потребе обичних људи увећ ће бити присутно у раду Сергеја Александровича и, налазећи се поред њега, Јелисавета Фјодоровна стећи ће и сама такво старање, које ће временом постати и један од њених животних циљева” (в. Дмитрий Гришин, нав. дело, 100).

13 Овај манастир налазио се на територији московског Кремља. Бољшевици су га срушили до темеља и никада није обновљен. На месту погибије, такође на територији Кремља, био је подигнут велики крст. Познато је да га је рушио сам Лењин, заједно са својим „друговима”. Остаци Сергеја Александровича данас почивају у породичној гробници Романових у Новоспаском манастиру у Москви, на чијој територији је 1990. године подигнут крст као реконструкција оног крста који је стајао некада у Кремљу, у спомен на Великог кнеза.

светитеља Алексеја Московског, кога је Преподобномученица потом цео живот особито поштовала и молила му се.¹⁴

Примање православља

Још прве године брачног живота младожењу је посаветовао духовник Јован Кронштатски, данас познати канонизовани свети, да не утиче на жену у погледу примања православља, него да је пусти да до тога дође сама. Тако се и десило. Сергеј Александрович помогао је жени не речима, него својим примером. Пошто није пропуштао недељна богослужења, а она га је пратила, од почетка живота у Русији имала је прилику да присуствује богослужењима, те види и осети шта је то православље. Постепено је све више схватала да је то прави пут који води ка Христу. Утицала су и заједничка редовна породична читања, скоро свакодневна. Муж је бирао и догматску и катихетску литературу¹⁵, а и руска књижевност која се често читала такође је преносила дух православља у срце Велике кнегиње. Помогло је и релативно често присуство Св. Јована Кронштатског у њиховом дому и уопште у животу царске породице.

Већина истраживача живота Свете Јелисавете тврди да је пресудно за њену одлуку да пређе у православље било путовање у Свету Земљу, 1888. године.¹⁶ И несумњиво је да је она била под великим утиском свега виђеног и проживљеног на ходочашћу¹⁷, но ипак су прошле још три

14 У одговору на телеграм саучешћа од Московске градске думе, Јелисавета Фјодоровна писала је следеће: „Велика утеха у мом тешком болу јесте чињеница да се почивши Велики кнез налази у Обитељи светитеља Алексеја, којег је веома поштовао, и у зидинама Москве коју је дубоко волео, и у светом Кремљу, у коме је мученички погинуо” (цит. према: протојер. Ходанов Михаил, *Преподобномученица Елисавета Феодоровна и ее Обитель*, Москва 2016, 90).

15 Блаженопочивши владика Алексије (Фролов), скончао 2013. године, говорио је у проповеди посвећеној преподобномученици Јелисавети следеће: „Помажући потреби Јелисавете Фјодоровне да ближе упозна основе православља да би, како је сама говорила, „све видела отвореним очима”, Сергеј Александрович започео је да проучава с њом духовну литературу. Он је увек био заговорник строга и тачног познавања учења Православне цркве и сматрао је да овакво познавање треба свесно да убеди човека у сродност људске душе у њеним најбољим стремљенима – са учењем Православне цркве – и да га натера да је заволи” (цит. према: нав. дело, 64).

16 Повод за ово путовање било је освештавање храма Св. Марије Магдалине на Јелеонској гори, који је био изграђен у знак сећања на мајку Сергеја Александровича, Марију Александровну, финансијским средствима њене деце.

17 У многим изворима (укључујући српско издање, а такође и филм о њој: *Белый ангел Москвы*) наводи се да је Јелисавета Фјодоровна у овом храму или испред њега изговорила речи: „Како бих желела да овде будем сахрањена”. Већина релевантнијих

године до примања православља у потпуности. Из једног дела писма оцу Лудвигу видимо зашто је то било тако:

Био би грех да останем у овоме у чему сам сад – припадати једној цркви по форми, а унутар себе молити се и веровати онако како то чини мој муж. Не можете замислити како је он био добар, да никад није покушавао да ме принуди, никаквим средствима, остављајући све у потпуности само мојој савести. Он зна да је то озбиљан корак и да треба да будем у потпуности сигурна пре него што се на њега одлучим. Ја бих то учинила и раније, али ме је мучило то што тиме Вама причињавам бол и то што ме многи најближи неће разумети.¹⁸

Иако није добила жељени очев благослов¹⁹, Јелисавета Фјодоровна није одустала од своје одлуке, јер јој савест више није дозвољавала да буде неискрена према Богу, себи и другима. Даље остајање у протестантизму за њу је било равно фарисејству. Миропомазање је обавио протопрезвитер Јован Јанишев на Лазареву суботу 1891. године. Тада је и званично њена небеска заступница постала Света праведна Јелисавета, мајка Светог Јована Крститеља.²⁰ Могла је коначно да се причести заједно са својим мужем, што се догодило убрзо затим, на Велики четвртак. Поводом овог радосног догађаја Велика кнегиња добила је неколико дивних поклона, а радосни муж који је на овај догађај стрпљиво чекао седам година – поклонио јој је медаљон са урезаним Христовим речима из Светог писма, које се могу сматрати и њеним животним мотом: „Ја сам Пут, Истина и Живот” и „Не бој се, само веруј”.²¹

извора које смо користили за овај рад, не садрже овај податак. У усменом разговору са монахињом Марто-Маријинске обитељи у Москви сазнали смо да је ове речи изговорила највероватније царица Марија Александровна приликом боравка на Светој Земљи, у чију част се и градио храм Св. Марије Магдалине.

18 Цит. према: Любовъ Миллер, нав. дело, 47.

19 Да би убедила оца у правилност православне вере, замолила је протопрезвитера Јована Јанишева да у писменом виду изнесе догмате православне вере и разлике између православља и протестантизма. И протопрезвитер је то и учинио: сам је на немачком написао шест страница текста (датираног 25. марта 1891) под насловом: „Тачке разлика између православног и протестантског учења”. Ово писмо било је послато како оцу, тако и брату и сестрама. Једино га је разумела старија сестра Викторија, батенбергска принцеза. Касније се Јелисавета у писму извињава оцу што му је причинила бол, али му пише и да је „безгранично срећна у својој новој вери” (видети подробније у: нав. дело, 47–56).

20 Преподобномученица је и пре овог догађаја, од самог почетка живота у Русији, славила дан Св. праведне Јелисавете (5/18. септембар) као свој имендан (в. Дмитрий Гришин, нав. дело, 95).

21 В. Дмитрий Гришин, нав. дело, 96 и Ходанов Михаил, нав. дело, 68.

Добротворни рад

Већ смо навели да је добру основу за добротворни рад будућа Велика кнегиња стекла још у раном детињству. Када се удала, овај рад је наставила, тачније започела у новој средини, инспирисана обиљем потребитих и благодарећи средствима којима је располагала као руска Велика кнегиња. Одмах након венчања, током боравка на имању у Илијинском, запањена тешким условима живота сељака, она је замолила мужа да издвоји и додели им одређена средства као помоћ. И муж се одмах постарао да се за тај округ нађе акушерка која ће ту стално да живи и ради. Касније је наложио да се ту изгради и невелико породилиште, где су се и крштавала новорођенчад. Сергеј и Јелисавета су на тим крштењима често бивали и кумови.²²

Прве године живота с мужем у Петербургу такође су биле испуњене добротворним радом који је био познат само најближима. Већ тада је она била на челу разних добротворних организација, али о конкретним милосрдним делима која је чинила у том периоду није се знало много. То је постало очигледније у Москви, где је она, иако је имала велике обавезе као прва градска дама, одмах по пресељењу у овај град почела да обилази болнице за сиромашне, старачке домове, сиротишта и затворе, трудећи се свуда да помогне²³.

И пре њеног организованог добротворног рада, у Русији је већ постојала и развијала се активност милосрдних сестара (1803. године први пут забележена, а институционализовано од 40-их година XIX века)²⁴. У Петербургу је пре Свете Јелисавете живела кнегиња Александра Петровна,²⁵ која је водила активан добротворни рад у овом граду. Интересантно је да се Јелисавета Фјодоровна са овом кнегињом срела 1888. године у Кијеву, када је са мужем била на путу према Светој Земљи. Александра Петровна је у Кијеву била купила земљу на којој је подигнут Покровски манастир, коме су касније придодати сиротиште, хируршка клиника и амбуланта за сиромашне – што ће све постати један од образаца при каснијем стварању Марто-Маријинске обитељи милосрђа²⁶.

22 В. Любовь Миллер, нав. дело, 24.

23 Исто, 61.

24 В. детаљније: Конохова А. С. *Сестры милосердия в годы революции и гражданской войны*, Новейшая история России, № 1, 2012, 91–99, као и овде: https://vk.com/topic-148149303_35917571.

25 Супруга великог кнеза Николаја Николајевича Романова, генерал-фелдмаршала и хероја Руско-турског рата. Одлучила је да живот посвети Богу након што ју је муж прогнао окрививши је за прељубу. Заправо је прељубу био начинио он, али је окривио супругу и прогнао, како би слободно могао да живи с балерином у коју се био заљубио.

26 В. Дмитрий Гришин, нав. дело, 87.

Добротворни рад Велике кнегиње нарочито је добијао велике размере током ратова. Први пут је 1897. године, као начелница Дамског комитета Црвеног крста, послала на фронт неколико милосрдних сестара, у време грчко-турског рата за Крит.

Кроз неколико година, када војни конфликти захвате Русију, почевши од руско-јапанског и завршивши се светским ратом, она ће развити свој рад на помоћи и добрим делима у огромним размерама²⁷.

Још је важно истаћи две интересантне чињенице у вези са добротворним радом преподобномученице Јелисавете. Она је имала необичну способност да самом својом појавом и друге људе надахњује да чине добра дела.²⁸ Друга чињеница тиче се естетичког момента у свему што је Велика кнегиња радила, па тако и у добротворном раду. Ово је названо чак „упадљивом карактеристиком нове културе доброчињења”²⁹.

Оснивање Марто-Маријинске обитељи милосрђа

Као природни продужетак, а може се рећи и изданак сталног добротворног рада Велике кнегиње – појавила се идеја о оснивању манастира, тачније сестринства посвећеног Марти и Марији, сестрама Лазара којег је Христос васкрсао после четири дана.³⁰ Прави тренутак за стварање обитељи настао је онда када је кнегиња остала без мужа. Од тога дана она више није скидала црнину, престала је да једе месо и да излази међу свет (изузетак су била крштења или венчања блиске родбине, али и у тим случајевима она би присуствовала само обредима, не и слављима која су приређивана после тога). И тада је

у њеној души поникла замисао о оснивању обитељи милосрђа, како би делатним јеванђелским добром и љубављу узвратила за ту суровост са којом су револуционари убили њеног мужа.³¹

27 Исто, 166–168. Забележено је да је за свога живота била оснивач и покровитељ више од 70 добротворних, медицинских и просветних удружења (в. Коршунова Т. В., Понкратова Е. Н., Трофимова О. С. (сост.), нав. дело, 372).

28 Грофиња А. А. Олсуфјева је писала: „Њена личност је била тако надахњујућа да су се чак и веома хладни људи загоревали од контакта са њеном ватреном душом и посвећивали себе добротворном раду (цит. према: Дмитрий Гришин, нав. дело, 176).

29 Исто, 181.

30 В. Јев. по Луки, 10: 38–42. Сестре Марта и Марија, када су примиле Христа у дом, различито су се понеле: Марта се старала да Христа што боље послужи, док је Марија „седела код ногу Исусових и слушала беседу његову”. Велика кнегиња Јелисавета није случајно овако назвала своју обитељ: она је хтела да сестре обитељи споје у својим животима духовно (= Марија) са делатним служењем ближњему (= Марта).

31 Протојер. Михаил Ходанов, нав. дело, 92.

Брат Јелисавете Фјодоровне, Ернест, писао је у својим мемоарима да је Ела, годинама посматрајући како живот монахиња у руским манастирима, тако и рад постојећих сестринстава милосрђа, пожелела да створи нешто што ће бити између тог двога.³² И полако је остварила своју замисао, сздавши нови облик духовно-социјалног подвижничког живота у Православној цркви.³³ Значајна је проповед протојереја Јована Восторгова изговорена у Марто-Маријинској обитељи 28. априла 1916. године, на дан 25-годишњице преласка Велике кнегиње у православље. У наставку је кратак извод из те проповеди:

Овде (у Москви – Р. Л.) је она напослетку увидела да је заиста православна и радост овог дубоког душевног задовољства у њој била је тако дубока, да православље сада више од ње не може да се одузме, како сама о томе сведочи, чак ни по цену мученичке смрти. Њено срце је хтело да изрази благодарност Цркви која ју је препородила. Она је желела да подари, што и јесте у духу православља, неку жртву Богу, као благодарност за радост познања истине вере и живота. Дошао је тренутак – и болним путем страдања, после тако ужасне несреће, после губитка супруга кога су убили и тако брутално разрушили њену породицу, она долази до стварања нове велике духовне породице у овој овде обитељи и овде и даје себе на жртву Богу, жртву Цркви, жртву љубави која милује и чини добро.³⁴

32 Цит. према: Любовь Миллер, нав. дело, 113.

33 Њена жеља је била да у Православној цркви обнови ред ђакониса, жена које су или биле рукополагане и при храмовима радиле послове који су се тицали припрема девојчица, девојака и жена за крштење или носиле посебну одећу (а нису биле рукополагане; тзв. ђаконисе по одјејању) и обављале дела милосрђа. У Православној цркви од XII века ђаконисе су престале да постоје, док је на Западу овај ред био сачуван и допуњен обавезном безбрачношћу или удовством истих. Св. Јелисавета је знала за ову традицију и рад и подробно је била изучила и историјски ред ђакониса, што се види из писма Св. цару Николају које је она писала на дан кад је коначно одбијен предлог да се сестрама Обитељи додели назив *ђакониса*: иако је 6 архијереја било за, а само два против, император је подржао мишљење Санкт-Петербуршког митрополита Антонија према коме се сестре обитељи не могу именовати ђаконисама „док се не обнови чин ђакониса у његовом древном значењу” (в. Коршунова Т. В., Понкратова Е. Н., Трофимова О. С. (сост.), нав. дело, 200–201). Да је овакав облик био прихваћен и благословен од стране Руске православне цркве, Марто-Маријинска обитељ не би се могла назвати сасвим новом. Уосталом, свакако је морала почивати и бити „сложена”, бар једним својим делом, из већ постојећег – у овом или оном историјском периоду – у подвижничком животу Цркве.

34 Цит. према: Коршунова Т. В., Понкратова Е. Н., Трофимова О. С. (сост.), *Писма преподобномученицы Елизаветы Федоровны*, 355 (у фуноти).

Овај потпуно нови облик општежитељног подвижништва, разумљиво, није био благодан прихваћен. Свештени Синод Руске православне цркве тражио је више пута да се разне тачке Устава Обитељи промене, допуне и сл., те је Преподобномученица, саветујући се са разним духовницима, то и чинила, не одступајући од замишљене суштине живота сестринства. Цар Николај II, који је свега 10 година после почетка стварања Обитељи и само један дан пре кнегиње Јелисавете Фјодоровне такође мученички пострадао заједно са целом породицом – посебним указом помогао је да Обитељ добије благослов Цркве за постојање и развијање.

Овакав корак Велике кнегиње нису разумели ни њени пријатељи и родбина, сматрајући да може обављати добротворни рад као и до тада, без потребе повлачења из света у манастир. Овде је уместо навести како је сама Света Јелисавета, у писму упућеном својој дугогодишњој пријатељици кнегињи Зинаиди Николајевној Јусуповој на лето 1908. године, објаснила ту своју одлуку и будући милосрдни рад у организованој сестринској обитељи:

Ако будем у могућности, увече ћу Вам испричати о своме будућем раду и онда ћете схватити да ја не напуштам свет, а напротив, у пуној мери улазим у њега. Уместо да живим на двору, где ипак постоји одређена етикеција коју је страшно нарушавати, ја ћу се настанити ближе свету и постаћу доступнија. Ја нећу живети само ради оних који су телесно болесни – за то постоје лекари и, наравно, нега наших сестара – пре свега ми настојимо да утешимо све оне који на било које начине страдају: сиромашне и богате, мале и велике, просте људе и високо племство. Дакле, мој главни циљ је да олакшам људска страдања, да укажем људима на Божанствену светлост, да постанем, ако Бог да, светионик. И нека се не боји моја драга да ће ме изгубити; другарице и пријатељи ме неће изгубити, неће се ни моја душа ни моја врата затворити и, може бити, трудећи се да постанем боља, живећи више за друге, учећи се да се молим дубље, могу постати и прави ослонац. О, тако се, тако се надам на то!³⁵

Да би остварила своју замисао, најпре је купила земљу у Замоскворечју³⁶, на којој су већ постојале четири грађевине и врт. У зградама су биле смештене келије за сестре, трпезарија, амбуланта, апотека, болница са храмом посвећеним Св. Марти и Марији³⁷,

35 Исто, 340–341.

36 Део Москве који се налази, како назив и говори, иза реке Москве. Манастир је у улици (рус.) Большая Ордынка.

37 Болница је била мала, али чувена, са свега 15 (према другом извору 22) места за најтеже болеснике којима је била потребна хируршка интервенција. Ове интервенције

сиротиште за девојчице са школом за њих, стан за духовника Обитељи и његову жену, библиотека са око 2000 књига³⁸. Поред тога, постојала је одвојена зграда где су живеле жене оболеле од туберкулозе, а такође је припадала Марто-Маријинској обитељи. Она је постојала до 1912. године, када је држава изградила више центара за туберкулозне болеснике и када је престала потреба за таквим болничким прихватилиштем³⁹.

Заправо је Обитељ започела свој рад још у октобру 1907. године, с тим што је Устав био разрађиван дуже време и тек је 10. фебруара 1909. године створен први привремени Устав⁴⁰ и устаљени поредак о коме ће даље бити речи. Сам чин давања завета, установљен од стране Свештеног Синода Руске православне цркве⁴¹, уз добијање одговарајуће одежде и крста⁴², обављен је над седамнаест сестара Обитељи 9. априла 1910. године у болничком храму Св. Марте и Марије. Следећег дана, на истом месту, Света Јелисавета је произведена у чин настојатељице Обитељи.⁴³

обављали су бесплатно тада најбољи московски хирурзи. Преподобномученица није желела да увећава број места зато што је сматрала да сестре треба да пружају помоћ ван манастира, у деловима града где је било много потребитих. А врата према храму била су отворена, тако да су болесници из својих кревета могли да прате богослужења (детаљније в. Любовь Миллер, нав. дело, 140–141).

38 Књиге су могли бесплатно да узимају сви који су желели. Било је више од 100 корисника ван саме Обитељи (исто, 153).

39 Кнегиња је редовно посећивала болеснице и никада се није плашила да им прилази, чак и сасвим близу. Децу преминулих је збрињавала, а саме болеснице тешила и припремала за смрт. Сматрала је неморалним да се болесници теше речима да ће оздравити ако у томе није било истине. Учила је да их, напротив, треба духовно припремати за одлазак у вечност.

40 Други привремени Устав био је коначно обликован на пролеће 1911, а трећи, коначни Устав на који се данас углавном позивају историчари, утврђен је 1914. године (в. Дмитрий Гришин, нав. дело, 261).

41 Синод је установио и одобрио и коначан назив обитељи: *Марто-Маријинска обитељ милосрђа*.

42 Добијале су напрсни крст који је висио на белој траци са иконама Нерукотвореног Спаса и Покрова Пресвете Богородице на њему. На другој страни крста биле су изображене Св. Марта и Марија и стајао је натпис: „Љуби Господа Бога твога свим срцем својим и свом душом својом, и свим умом својим и свом снагом својом; љуби ближњег свог као себе самог” (Јев. по Марку, 12: 30, 31).

43 Две недеље пре овог догађаја (26. 3. 1910), Св. Јелисавета је писала цару Николају о предстојећем: „За мене је примање завета – нешто много озбиљније него што је за младу девојку брак. Ја се обручавам са Христом и Његовим делом, ја све шта могу одајем Њему и ближњима, ја дубље улазим у нашу Православну цркву и постајем као мисионар хришћанске вере и делатног милосрђа. Драги мој, како сам ја само недостојна свега тога,

Живот и поредак у Обитељи

У основи Устава Обитељи налазила су се правила живота манастирског општежића. Дан је почињао читањем заједничког јутарњег молитвеног правила у болничком храму. После правила, неке сестре одлазиле су на послушања која им је одређивала настојатељица: мешење и печење просфора, послушање у храму, болници, кухињи, школи, апотеци, на рукодељу итд. Сестре без послушања остајале су на литургији у храму, која је почињала у 8 часова. Трпеза (ручак у 12.30; ужина у 16 и вечера у 19.30 часова) била је праћена читањем житија светих, као и у обичним манастирима. Настојатељица је обедовала одвојено од сестара. Она није јела месо, али је другим сестрама дозвољавала да га једу када су мрсни дани, посебно онима које су радиле теже послове.⁴⁴ У 17 часова била је вечерња са јутрењем, уочи великих празника бденије – где су такође присуствовале све сестре које нису биле на послушањима. У 20 часова у храму се читала заједничка молитва пред спавање, после чега су сестре одлазиле на починак. Четири пута недељно на вечерњој су се читали и акатисти: понедељком – Св. архангелу Михаилу и осталим Небеским силама бесплотним, средом – Св. Марти и Марији, петком – Пресветој Богородици, а недељом – Христу Спаситељу. У одређено време сваког дана сестре су могле да потраже савет или питају нешто настојатељицу или духовника Обитељи. Три пута недељно у Обитељи су се одржавала предавања: медицинског садржаја (сестре су морале да се образују за рад са болесницима), као и духовна (која је сама Св. Јелисавета у писмима називала веома занимљивим и дубоким).⁴⁵

Према Уставу, у Обитељ су примане сестре узраста од 21 до 40 година и њихов број је растао: 1910. било их је око 50, а 1914. године – 97.⁴⁶ Делиле су се на ученице (оне које су тек дошле и обучавале се; међу њима је могло бити и млађих од 21 годину), сестре-искушенице (рус. *испытуемые*) и крсне сестре (рус. *крстовые*), тј. оне које су посебним чином добиле крст и носиле бројанице на видљивом месту, на левој руци. Настојатељица се споља разликовала од других сестара само по томе што је њен крст висио на дрвеном ланцу, а не на белој траци. Бројанице су,

како су ми потребни благослов и молитве” (Коршунова Т. В., Понкратова Е. Н., Трофимова О. С. (сост.), нав. дело, 189).

44 Брига Св. Јелисавете о сестрама испољавала се и тако што им је дозвољавала да иду на годишњи одмор (Любовь Миллер, нав. дело, 158–159).

45 Детаљније в. Протојер. Михаил Ходанов, нав. дело, 109–110, Любовь Миллер, нав. дело, 138–139 и Дмитрий Гришин, нав. дело, 266–267.

46 Пред крај постојања Обитељи, 1925. године, било их је 115.

иначе, имале све сестре, с тим што их искушенице нису носиле видљиво. Свима је било правило да се уз помоћ бројаница моле по 100 Исусових молитава дневно. Празничним данима носиле су белу одећу, а за рад – сиву. Одећа је била сашивена према моделу и кроју црних мантија и апостолника обичних монахиња.⁴⁷

Осим болнице, у Обитељи је постојала и амбуланта за сиромашне, у којој су се добровољно и бесплатно смењивала 34 московска лекара и у којој је, на пример, током 1913. године, обављено 10814 прегледа.⁴⁸ Ван зидина манастира био је отворен кружок *Дечија лепта*, у коме су сваке недеље после проповеди деца богатијих породица сакупљала постељину и одећу за своје сиромашне вршњаке. Овом раду прикључили су се и одрасли, тако да је на тај начин 1910. године, на пример, обучено око 600 људи.⁴⁹

У Обитељ су стизале стотине писмених молби за помоћ, на име настојатељице која је молбе читала и слала сестре на адресе где је требало пружити помоћ. Осим тога, сестре су и саме тражиле по граду оне којима је помоћ потребна. Таквих је било највише у делу Москве који се називао Хитров ринок (=пијаца) или скраћено Хитровка. Многи су писали о томе како је то место било страшно. Ту је било веома прљаво и владао је криминал, који је опстајао услед тога што су постојали договори криминалаца и полиције. На ово место је најпре одлазила Св. Јелисавета сама, а кад су се сестре обучиле за рад са болесницима, ишле су заједно и спашавале кога год су могле, нарочито новорођенчад и децу.

Поред свега овога, Св. Јелисавета је сваке недеље током зиме, после вечерње у великом храму Покрова Пресвете Богородице⁵⁰ организовала

47 В. Любовь Миллер, нав. дело, 139–140. Носиле су, нарочито зими, и преко апостолника сиви одевни предмет, покривало.

48 В. нпр. Протојер. Михаил Ходанов, нав. дело, 118.

49 В. Дмитрий Гришин, нав. дело, 270.

50 Овај храм освештан је 8. априла 1912. године, док су темељи били постављени пет година раније. Архитектура, живопис и историја овог „драгуља Москве” заслужују посебан рад. Ми бисмо овде пренели речи духовника Обитељи (в. у даљем тексту о њему), који је написао брошуру „Мисли и осећања православне руске душе при посети Покровском храму у Марто-Маријинској обитељи милосрђа” (Москва, 1912). Репринт издање појавило се 2008. у оквирима програма „Обнова Марто-Маријинске обитељи милосрђа. Поводом стогодишњице њеног оснивања”. Поводом 110 година од полагања темеља храма изашао је нови репринт (Москва, 2017), из кога износимо завршни цитат (стр. 39): „Да, архитектура, скулптура, орнаментика, слике, иконе, црквена утвар – све заједно потпуно осваја душу, отимајући је од житејске сујете, унијија и туге, и власно вуче да се иде према Господу, да се узме Његова свесилна рука и да се иде заједно са Богомајком, светима и свима људима у вечни Рај Христа са смиреним уздањем у помоћ благодати Господње, која је увек била, јесте и биће са руским народом”.

беседе за народ са заједничким појањем молитава. Духовна лица из целе Московске епархије долазила су да беседе на овим окупљањима. Те беседе биле су толико популарне да су привлачиле много народа из разних слојева московског друштва: људи су стизали у Обитељ много пре почетка, гурали се испред храма и чекали отварање како би ушли и заузели место.⁵¹

На крају ове целине издвајамо део писма које је Св. Јелисавета писала Св. цару Николају II, а тиче се Обитељи и њене даље судбине (стр. 202):

Ти видиш, Свјатјејши Синод подржао је скоро једногласно нашу молбу, нашли су да је такав устав сасвим прихватљив, Цркви је сада веома потребна таква организација [...] Понекад Господ даје и простим људима да се потруде у Његову част и за Његову Цркву [...] Проста жена, која заиста о себи не мисли ништа високо, а има велико усрђе и љубав према Цркви: она почиње да ради и налази мудре руководитеље. Можда ми и не можемо учинити тако много добра, али, мислим да Црква треба да нас подржи, да нас не оставља и, срећом, углавном тако и јесте. [...] Пошто је већ Свештени Синод утврдио чин нашег „посвећења”, ми ћемо се чврсто тога држати и нас ће јасно и отворено показати држави као црквену, православну црквену организацију. Више од тога ја и не желим. Сваког дана се може умрети и било би ми веома жао ако би та врста обитељи – не у потпуности манастир и, наравно, не ни обична светска заједница – била измењена. Народ, прости, сироти људи, кад им долазе моје сестре, слава Богу, примају их добро и зову их „матушкама” – то је велика утеха, јер они осећају нашу манастирску основу. Све службе код нас савршавају се у манастирском духу, рад је заснован на молитви. Надам се да ће, трпљењем и молитвама других наша скромна Обитељ цветати.⁵²

Духовник Обитељи

Протојереј Митрофан Васиљевич Серебрјански био је син свештеника. Рођен у Вороњешкој губернији, завршио је духовну семинарију и ветеринарски факултет. Од 1897. године био је настојатељ Покровског војног храма и био је у Орлу познат по својим проповедима. Света Јелисавета га је упознала приликом званичног прослављења (канонизације) преподобног Серафима Саровског, 1903. године у Сарову. Оставио је веома позитиван утисак на њу. Током руско-јапанског рата

51 В. Любовъ Миллер, нав. дело, 155.

52 Коршунова Т. В., Понкратова Е. Н., Трофимова О. С. (сост.), нав. дело, 202.

отац Митрофан био је заједно са пуком на фронту и за пројављене пастирске заслуге у том периоду произведен је у протојереја и удостојен ношења напрсног крста на георгијевској ленти. Када је отац Митрофан сазнао за формирање такве Обитељи, сам је разрадио пројекат њеног устројства, који се толико допао Великој кнегињи да се питање духовника решило само по себи.⁵³

Оцу Митрофану било је веома тешко да се растане са својом паством и да пређе у Обитељ. То се десило тек на јесен 1908. године. Требало је и раније да буде у Марто-Маријинској обитељи, где су га већ очекивали, али заустављала су га духовна деца, тако да је хтео и да одустане од одласка. Међутим, Господ му је видљиво показао да је Његова воља да иде: била му се одузела десна рука. Након молитава и обећања Богу да ће да ипак оде – рука би оздрављала. После првог обећања није отишао, јер је опет био заустављен плачем и молбама своје духовне деце. Кад је опомена била поновљена, схватио је да мора ићи.⁵⁴ Духовна паства која га је пратила нашла се на шинама и воз није могао да крене све док није интервенисала полиција. Каснио је у поласку неколико сати.

О како се великој личности ради и колико је он значао за Обитељ најбоље ће нам пренети речи саме Преподобномученице које је писала у писму Св. цару Николају II, априла 1909. године, описујући предавања која је духовник држао у Обитељи:

Баћушкина предавања су веома интересантна, просто изузетно, јер он не само што је дубоко верујући, него је и необично начитан човек. Почиње од Библије, а завршава црквеном историјом, указујући сестрама како и шта могу оне да кажу и чиме да олакшају душевна страдања. Ти и сам знаш оца Митрофана, он је на тебе оставио веома добар утисак у Сарову; у Орлу су га просто обожавали. И овде многи долазе издалека у нашу малу цркву и добијају снагу на његовим предивним једноставним проповедима и на исповести. То је широк човек, у њему нема ништа од ограниченог фанатика, све се заснива на безграничној љубави у Господу и праштању – истински православни свештеник који се строго држи Цркве; за нашу ствар – благослов Божији, пошто је он сам и поставио неопходни темељ. Колико их је вратио вери, наставио на истинити пут, од колико њих чујем речи

53 В. Дмитрий Гришин, нав. дело, 263–264. По Уставу је, наиме, духовник Обитељи требало да живи у Обитељи, а да буде свештеник не из монашког реда, али онај ко са својом женом живи девствено. Отац Митрофан је са својом попадијом, по обостраном договору и након неколико првих година брака у којима нису имали деце – живео тако. И то је био један од разлога зашто је био идеалан за духовника.

54 Овај бол у руци му се касније више никад у животу није поновио.

благодарности за велико благо што имају могућност да га посећују. Никакве егзалтације – ти ме бар довољно добро познајеш, ја волим мирну, дубоку веру и ни на који начин не би могао мој избор да падне на свештеника-фанатика.⁵⁵

Отац Митрофан је живео у Обитељи и после кончине настојатељице, све до њеног затварања, 1925. године, с тим што је 1923. године био ухапшен и протеран у Тобољск на годину дана. Године 1919. замонашио га је будући светитељ, патријарх Тихон. Замонашила се и његова жена Олга. Он је постао Сергеј, а она Јелисавета – имењаци Велике кнегиње и њеног мужа. До краја живота су пратили једно друго. Живели су у једном селу у Тверској области. Као шездесетогодишњак, о. Сергије је морао да издржи и изгнанство и тежак физички рад у Северном крају. Скончао је 1948. године и сахрањен је на месном гробљу, испраћен од стране огромног броја народа. Монахиња Јелисавета, његова жена, сахрањена је у Марто-Маријинској обитељи. Причислен је лику светих на Архијерејском Сабору РПЦ 2000. године, као преподобноисповедник. Мошти му се налазе у Саборној цркви Васкрсења у Тверу.⁵⁶

Мученичка кончина настојатељице Обитељи

Свој животни пут Велика кнегиња окончала је на празник светога којег је много волела цео живот и чије име је носио њен муж – Сергија Радољешког. Интересантно је да је на почетку 1917. године, у јануару – у три наврата притицала његовим моштима у Тројице-Сергијевој лаври. Није тешко закључити како се осећала и за шта се молила преподобном Сергију Св. Јелисавета у тим првим данима године револуционарног преврата у Русији. И пре њега није било лако. За време Првог светског рата настојатељицу Обитељи милосрђа оптуживали су да је немачки шпијун – само зато што се трудила да помогне сваком рањеном човеку – дакле и оном из непријатељских редова.⁵⁷

Она је била сконцентрисана на свој посао, на призивање настојатељице Марто-Маријинске обитељи, али је осећала сву тежину, опасност и суровост времена, историјског периода у коме се нашла Русија. Писала је својој пријатељици Зинаиди Николајевној Јусуповној почетком исте године, између осталог:

Само се молитве нимало, баш нимало не мењају и што више живиш на свету, посебно у наше време, више осећаш повезаност душа пред

55 Коршунова Т. В., Понкрагова Е. Н., Трофимова О. С. (сост.), нав. дело, 173–174.

56 Детаљније в. нпр. Протојер. Михаил Ходанов, нав. дело, 190–200.

57 Детаљније в. Дмитрий Гришин, нав. дело, 313–324.

Богом. Ја радим, као и увек, много, и то ме одржава. Све је тужно, тужно и прекривено облацима [...] Потребни су молитва, трпљење и нада. Ми не можемо све разумети, не можемо знати разлог, али он је познат Богу и, ако је савест чиста, а вера јака, све се може поднети, као што су то мученици могли у давна времена.⁵⁸

И доживела је управо оно што су доживљавали мученици за Христа из првих векова које је поменула. Трећег дана Васкрса 1918. године, на дан прослављања Иверске иконе Мајке Божије, 24. априла / 7. маја, после архијерејске литургије и општења с патријархом Тихоном који је тога дана служио у Обитељи – свега пола сата након одласка Патријарха појавили су се чекисти и ухапсили настојатељицу. С њом су кренуле и њене две келејнице, крсне сестре Варвара Алексејевна Јаковљева и Екатерина Петровна Јанишева.⁵⁹

Смештене су у воз и путовале су пет дана до Перма. Сачувано је писмо које је настојатељица писала својим сестрама док је боравила у возу. Из њега издвајамо оно што нам се чини да одражава испољавање спремности Св. Јелисавете за предстојећу мученичку смрт, што је истовремено и бодрене сестара за страдања која неће ни све њих заобићи:

Памтите, рођене моје, све што сам вам говорила. Будите увек не само моја деца, него и послушне ученице. Уједините се и будите све као једна душа за Бога, и кажите као Јован Златоуст: „Слава Богу за све”. [...] Господ је одлучио да је време да носимо Његов крст. Потрудимо се да будемо достојне те радости. Мислила сам да ћемо бити тако слабе и недорасле ношењу великог крста. „Господ даде, Господ узме”. Како је Господу било угодно, тако се и десило. Да буде име Господње благословено навек.⁶⁰

У Перму су настојатељица и њене две келејнице проживеле кратко време. Било им је дозвољено да бораве у Успенском женском манастиру и да присуствују богослужењима. 11. маја су превезене у Екатеринбург, где су их сместили у хотел у коме су већ били други чланови царске породице (са некима од слугу) који ће касније поделити исту судбину.

58 Коршунова Т. В., Понкратова Е. Н., Трофимова О. С. (сост.), нав. дело, 355–356.

59 Пред само страдање овим двома сестрама било је понуђено ослобођење. Из Алапајевска су одвезене у Екатеринбург, где им је саопштено да ће кончина њихове настојатељице бити страшна, те да их пуштају на слободу. Варвара је изабрала страдање и смрт, па су је вратили у Алапајевск да у мукама заврши земни живот заједно са својом магушком.

60 Дмитрий Гришин, нав. дело, 330. Из ових речи Свете кнегиње видимо и то да је она своје сестринство видела, доживљавала и подстицала на то да буду као „једно срце и једна душа” – што је идеал сваке монашке заједнице.

Одатле су сви они, 20. маја 1918. године, одвезени у Алапајевск и смештени у просторије једне школе на крају града. Ту су могли неко време да се слободно крећу, уређују двориште, саде цвеће, одлазе у храм на богослужења. Увече су се сви заједно молили у соби Јелисавете Фјодоровне. Молитве је читала или она или кнез Јован Константинович⁶¹. Затворски режим поштрен је 20. јуна, када им је било забрањено да се крећу ван територије школе и када им је одузето и то што до тада није било.⁶²

Уочи 18. јула повезени су из школе ка напуштеном руднику гвожђа, удаљеном од Алапајевска отприлике 18 километара, где су их гурнули у једну од јама. Јелисавета Фјодоровна пала је на један иступ, отприлике дубине 15 метара, а заједно с њом и Јован Константинович. Остали су пали дубље. Скоро сви су умрли од последица удараца које су добили пре него што су гурнути, а затим и глади и жеђи. Само је велики кнез Сергеј Михаилович⁶³, пошто је покушао да се бори са чекистима, био убијен и мртав бачен у јаму. Иако је и неколико граната потом било такође бачено, од њених последица, како се касније показало, скончао је само секретар Сергеја Александровича, Теодор Ремез.⁶⁴ Бог је уредио да се један сељак био нашао недалеко од јаме, те се по његовом сведочењу зна да је Св. Јелисавета била прва гурнута у њу, да се крстила и изговорила: „Господе, опрости им, не знају шта раде”. Овај благочестиви сељак такође је још дуго⁶⁵ чуо појање Јелисавете Фјодоровне која је, тако се молећи, покушавала истовремено и да ободри своје сапатнике. Јовану Константиновичу, који се налазио поред ње, чак је била превила и рану, оцепивши комад платна од свога апостолника – испољавајући тако до краја своје милосрђе којим се одликовала и целог живота.

61 Унук цара Николаја I, син великог кнеза Константина Константиновича. Био је ожењен српском принцезом Јеленом, ћерком краља Петра I Карађорђевића, која је такође неко време добровољно била с њима, али није пострадала јер је била пошла да обиђе децу и задржана је, затворена и ослобођена тек 1919. године, када је емигрирала са децом у Швајцарску, а потом у Француску. Није јој било дозвољено да се врати своме мужу у Алапајевск иако је то желела. Руска загранична црква канонизовала је 1981. године Јована Константиновича.

62 Св. Јелисавета је неким чудом сачувала икону Нерукотвореног Спаса коју је била добила од цара Александра III приликом преласка у православље.

63 Унук цара Николаја I, син великог кнеза Михаила Николајевича.

64 Поред тела Св. Јелисавете нађене су две гранате које Божијим промислом нису експлодирале (како би тело Преподобномученице било сачувано).

65 Бојећи се да чекисти нису отишли, већ чувају стражу негде у близини, он је остао на том месту још цела 24 сата.

Бојећи се међународне заједнице, злочинци су покушали да убиство прикрију и исценирали су наводно отимање заточеника од стране белогвардејаца. Како су белогвардејци ускоро после тога ушли у Алапајевск и узели власт привремено у своје руке – лаж је убрзо била раскринкана. Тела су изнета из јаме и неко време била су у Алапајевску, док су потом, због поновног наступања Црвене армије, одвезена возом из земље. Тела већине њих остала су у Пекингу⁶⁶, а тела Св. Јелисавете и њене келејнице Варваре – настојањем Преподобномученицине старије сестре Викторије – одвезена су у Јерусалим, где данас почивају као нетљене мошти⁶⁷ у храму манастира Св. Марије Магдалине.⁶⁸

Плодови рада, живота и страдања преподобномученице Јелисавете

Марто-Маријинска обитељ милосрђа наставила је да живи и неко време после кончине настојатељице, премда не на потпуно исти начин. Тек од 1992. године она се опет развија слободно и онако како је желела њена оснивачица. Данас ова Обитељ има свега 30 сестара, рачунајући и монахиње (црне) и тзв. беле сестре. Разлика између одеће белих сестара данас и у време Св. Јелисавете је та што прве не носе крст и одевни предмет преко белог апостолника. Као и некад, беле сестре излазе из Обитељи да помажу старима и немоћнима. Поред тога, на територији манастира имају Сиротиште за девојчице и Православну гимназију. Имају и скит у Московској области, где монашке сестре живе као и у

66 Познато је да су 1945. године тела пострадалих још увек била у Пекингу, међутим, даља њихова судбина је непозната.

67 Маја 1982. године, на Недељу жена-мироносица, свечано су отворене мошти настојатељице Марто-Маријинске обитељи и њене келејнице и пренете су из крипте у храм. Црне монашке одежде на моштима биле су влажне од источеног мира. Пре тога, новембра 1981. године, ове две мученице причислене су лику светих од стране Руске заграничне цркве. Додајмо још део писма Елине сестре Викторије које је ова писала брату из Египта, где је дочекала тела своје сестре и њене келејнице. Из њега се види како је замишљала свој даљи живот Св. Јелисавета: *Монах ми је испричао да, када је гробове требало сакрити на неколико месеци, пре него што је било могуће напустити Сибир, они су били скривени у женском манастиру. Ту су их морали да отворе, пошто је било неопходно; и тело наше Еле није било подвргнуто пропадању, само је било исушено. Монахиње су га омиле и промениле одећу на монашку. И тако је она сада одевена тако како је и хтела, пошто се увек спремила, како ми је пре говорила, да потпуно напусти свет и заврши свој живот као монахиња – након тога што би њен Дом (Марто-Маријинска обитељ) коначно био срећен* (цит. према: Любовь Миллер, нав. дело, 230).

68 Детаљније о последњим данима, страдању, кончини и прослављењу преподобномученице в. Любовь Миллер, нав. дело, 201–238; Дмитрий Гришин, нав. дело, 324–340; Протојер. Михаил Ходанов, нав. дело, 151–166.

обичним манастирима. Милосрдне сестре то постају чином приликом кога дају завет да ће служити као такве цео живот, али иде се на то да се опет установе правила која су важила за време Велике кнегиње: ако бела сестра не прими монашки постриг, она треба да има могућност да се, ако сама зажели, врати у свет и(ли) да се уда.⁶⁹

Данас се плодовима рада, живота и страдања преподобномученице Јелисавете могу назвати – поред њене Обитељи – и манастири, сестринства, добротворне и просветне организације посвећене њој свуда у православном свету. Русија, Украјина, Белорусија, Израел – само су неке од држава на чијим територијама се продужава њено дело.⁷⁰ Познато нам је да постоје манастири посвећени преподобномученици Јелисавети у Минску, Каљининграду и Алапајевску. Многа сестринства милосрђа широм света такође или носе њено име или на овај или онај начин настављају да шире и развијају плодове њенога рада и живота.

Први од наведених манастира један је од највећих православних манастира у свету уопште, а његово оснивање започето је добротворним радом неколиких сестара у Болници за психички оболеле и оснивањем Сестринства у част преподобномученице Јелисавете (7. децембра 1996). Манастир је подигнут одмах поред поменуто болнице и сада је то комплекс од више од 10 храмова, мноштва радионица за различите врсте рукодеља (око 40 њих, углавном смештених у тзв. Дому трудољубља издвојеном од главног манастирског комплекса) и два прихватна центра удаљена од главног комплекса. У једном од њих (са храмом посвећеним Икони Пресвете Богородице *Неиспијна чаша*) живи братија смештена овде по Божијем промислу из разних разлога: жеље да се ослободи од болести зависности, тражења уточишта после одслужене затворске казне и сл. Други центар „прихвата” сестре које су се нашле у сличној ситуацији.⁷¹ Ту је и „Јелисаветински” конак, у коме могу да бораве

69 Ово се труди да спроведе садашња игуманија, чије речи преносимо са сајта Обитељи (<http://www.mmom.ru/mmom/>). Између осталог, она образлаже ово и на следећи начин: „У данашње време много је младих девојака које се осећају помало изгубљено. И међу њима има оних које размишљају о монаштву, али нису уверене да могу издржати на том путу. Управо за њих је могућност привременог служења људима у нашој Обитељи оптимална варијанта. Мислим да би пред крај годишњег боравка девојка могла да схвати да ли треба да остане у манастиру или не”.

70 <https://www.pravmir.ru/nasledie-prepodobnomuchenitsyi-elizavetyi-storichnyiy-plod-ubitogo-semeni/>

71 „Боравак у центрима (рус. подворјима) могућ је само онима који прихвате да се у потпуности лише употребе алкохола и наркотика. Наравно, далеко не сви који долазе у центре – мењају свој живот. Неки од њих се враћају греховном живљењу на које су навикли. Али има и примера да људи, нашавши Бога, у потпуности мењају свој живот”

посетиоци манастира и гости и који може да прими 125 људи. Постоји више од сто тзв. црних сестара и преко 300 белих, милосрдних сестара. Оне служе болеснима и сиротима из неколиких медицинских и социјалних центара.⁷² Све чиме се баве сестре и братија овог великог манастира (а они, између осталог, путују свуда по свету, мисионарећи и помажући људима), сви његови храмови и центри – одише таквом лепотом⁷³, којом се потврђује даљи развој онога што је горе у тексту названо и поменуто као „упадљива карактеристика нове културе добротворности” – започетог од стране Свете кнегиње Јелисавете, а сада и инспирисаног њоме.

Наравно да све наведено нису једини плодови рада и живота ове Свете. Сви они познати су само Богу. Ми смо навели само оно што је нама боље познато и што може да послужи истовремено и као илустрација.

Закључак

Завршавајући овај рад морамо са жаљењем да констатујемо да није казано још много тога, како о преподобномученици Јелисавети, тако и о њеној Обитељи и наслеђу. Можда је требало рећи више о њеном подвижничком животу, чудима за живота и после смрти, о њеним духовницима, о личностима и животима њених састрадалника, животу Марто-Маријинске обитељи итд. То ће остати за другу неку прилику или за још једно цело издање на српском језику посвећено њој.⁷⁴ А циљ овог рада био је да се забележи, а српском читаоцу и више приближи још један облик подвижништва у Православној цркви. Надамо се да смо га постигли. Нисмо сигурни да је Србима такав облик добротворно-монашког служења неопходно потребан⁷⁵ и не верујемо да ће се моћи развити на нашим теренима и у оквирима Српске православне цркве

(протојереј Андреј Лемешонок, духовник Свето-Јелисаветинског манастира и Сестринства – Р. Л.). Цит. из брошуре: *Свято-Елисаветинский монастырь*, Минск 2018, 57.

72 Опширније в. у нав. брошури.

73 О томе аутор ових редова говори не само на основу фотографија, већ и као двоструки посетилац овог манастира. Једна посета догодила се недавно, октобра 2018. године, а друга – 2009, када му је за неколико дана боравка било показано све што је у том тренутку било изграђено.

74 Приличан број података постоји и у већ помињаним издањима на српском језику.

75 Осим манастира Св. Петке Изворске, где се сестре брину о сиротој и болесној деци, није нам познато да у Српској православној цркви постоје манастири који се организовано баве добротворним радом.

(осим можда у дијаспори). Ипак, таква могућност не треба да се искључи. Још један циљ рада је боље упознавање са личношћу Свете Јелисавете Фјодоровне и њеним делом. Надамо се да смо и тај циљ постигли. Оно што ће можда једнога дана моћи да се учини код нас, у Српској цркви, то је да се преподобномученици Јелисавети посвети неки нови храм или барем параклис већег храма. Можда и манастир.

Јелисавета са сестрама

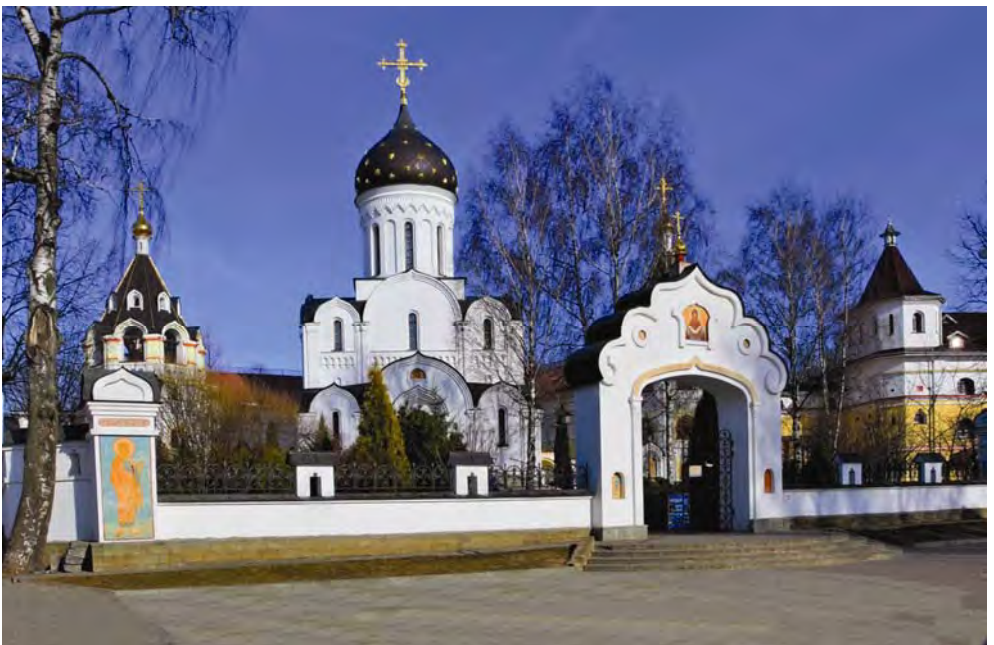
Јелисавета са мужем

У свету и после – Јелисавета

Јелисавета са царском породицом

Ружица Лёвушкина

ПРЕПОДОБНОМУЧЕНИЦА ЕЛИСАВЕТА ФЁДОРОВНА И ЕЁ ОБИТЕЛЬ МИЛОСЕРДИЯ

В статье описана жизнь преподобномученицы Елисаветы Фёдоровной. Её отец был немец, мать англичанка, а она сама вышла замуж за русского великого князя Сергея Александровича Романова и стала искренно русской. После семи лет жизни в браке перешла из лютеранства в православие. Особенно важна её роль в формировании монашеско-благотворительного общества – Марфо-Мариинской обители милосердия. Возникновение такого вида общины – новое в Православной Церкви. Священноначалие благословило существование Марфо-Мариинской обители милосердия и жизнь по особенному Уставу в ней. Описывается уклад жизни Обители, а также и плоды, которые Православной Церкви принёс как сам монастырь, так и его основательница, преподобномученица Елисавета Фёдоровна.